

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ М. КОРФА: ПРОЕКЦІЯ НА РОЗВИТОК ОСВІТИ В ЗАПОРІЗЬКОМУ КРАЇ

Сєводнева К.О.

Класичний приватний університет

Стаття присвячена проблемі розвитку освіти в запорізькому краї другої половини XIX ст., висвітленню педагогічної концепції М. Корфа та розкриттю її значення для становлення й розвитку народної освіти на Запоріжжі. Окреслено наукові положення щодо ролі діяльності педагога в історії теорії та практики сільської школи, зокрема в Олександрівському повіті Катеринославської губернії; узагальнено наукові підходи до вивчення освітнього процесу на теренах Запоріжжя.

Ключові слова: витоки, запорізький край, земська школа, корфівські тризимики, народна освіта, Олександрівськ, педагогічна діяльність, становлення.

Постановка проблеми. Сучасні реалії в контексті євроінтеграційних процесів потребують реформування освітньої галузі, що вимагає ретельного перегляду недосліджених сторінок в історії педагогіки, з яких нерідко можна черпати неоціненний теоретичний і практичний історико-педагогічний досвід минулого, що сьогодні набуває особливої актуальності. Важливою умовою успішної трансформації окремих аспектів в освіті є не лише пошук нових дієвих розробок, а й вивчення, узагальнення та творче переосмислення реформаторських змін та перетворень у галузі освіти, використання окремих положень для вдосконалення й оновлення сучасного стану початкової і загальноосвітньої школи. У контексті оптимізації освітнього процесу в сільських школах вивчення забутих сторінок історії розвитку освіти в запорізькому краї у другій половині XIX ст. наразі є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку народної освіти на Запоріжжі в XIX ст. (в колишньому Олександрівському повіті) присвячено наукові розвідки запорізьких істориків (А. Бойко, О. Бондарчук, Б. Бровко, В. Гольцева, Ю. Іващенко А. Карагодін, Ф. Турченко та ін.). Висвітлення основних аспектів педагогічної діяльності барона Миколи Корфа запропоновано в працях українських та зарубіжних учених (О. Белявського, М. Бунакова, М. Демкова, К. Єльніцького, Є. Звягінцева, П. Каптерєва, В. Кашина, Е. Лещенко, Ф. Меднікова, С. Миропольського, Л. Модзалевського, В. Острогорського, Г. Піскуна, В. Роднікова, Д. Семенова, Д. Тихомирова, М. Чехова), а також гуляйпільських краєзнавців і журналістів І. Кушніренка та В. Жилінського.

Проте проблема становлення й розвитку народної освіти в запорізькому краї та роль М. Корфа в цих процесах наразі є ще недослідженою.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на численні дослідження наукової спадщини та досвіду громадської, вчительської і просвітницької діяльності барона М. Корфа, слід констатувати, що в педагогічних дослідженнях мало уваги приділялося його неоціненному внеску в зародження, становлення й розвиток народної освіти на Запоріжжі. Микола Корф багато зробив для розвитку народної освіти в запорізькому краї. Він заслу-

жено займає своє почесне місце в історії вітчизняної педагогіки і Запоріжжя як один із творців земської народної школи.

Тому **метою статті** стало розкриття проблеми розвитку освіти в запорізькому краї другої половини XIX ст., висвітлення педагогічної концепції М. Корфа та розкриття її значення для становлення й розвитку народної освіти в запорізькому краї; окреслення наукових положень щодо ролі діяльності педагога в історії теорії та практики сільської школи, зокрема в Олександрівському повіті Катеринославської губернії; узагальнення наукових підходів до вивчення освітнього процесу на колишніх катеринославських землях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед видатних персоналій, пов'язаних з розвитком освіти на Запоріжжі, – видатний педагог, засновник земських шкіл М. Корф.

Раннє знайомство з різними типами приватних виховних закладів сприяло формуванню поглядів педагога на завдання школи, єдності виховання й освіти, характеру стосунків між учителем та учнями.

Навчання в Олександрівському лицейі в Петербурзі стало своєрідним поштовхом для формування та розвитку методологічних основ діяльності М.О. Корфа, його загальнофілософське переконання, що «наука одна, і завдання її полягає у вивченні людини й природи, і що різні науки, з яких читаються лекції під різними назвами, не що інше, як різні точки зору все на ту ж людину та її діяльність і на природу» згодом дозволило М.О. Корфу розглядати педагогіку як «синтез наук про дух», використовуючи всі новітні досягнення сучасного йому гуманітарного знання [5].

Як зазначає Е. Лещенко, педагогічна діяльність М.О. Корфа включала роботу з організації мережі початкових земських шкіл в Олександрівському повіті Катеринославської губернії, розроблення моделі земської народної школи, організацію недільних повторювальних шкіл, інспекцію народних училищ інших повітів, організацію та проведення вчительських з'їзрів, створення підручників та посібників для школи тощо. Просвітницька діяльність педагога полягала в знайомстві й наданні допомоги з організації та діяльності різних типів приватних навчальних закладів, ремісничих та фабричних училищ, шкіл для бездомних, недільних шкіл, жіночих

педагогічних курсів, учительських семінарій, педагогічно-публіцистичній діяльності, створенні читалень для селян, перевірці ступеня втрати навичок читання й письма випускниками шкіл тощо [там само].

Олександрівський повіт (сучасна Запорізька область) став своєрідною педагогічною Меккою XIX ст. завдяки М. Корфу. До нього завжди зверталися за порадами не тільки земські діячі, а й видатні адміністратори з навчальної роботи, відомі педагога колишньої царської імперії.

Дослідниця Е. Лещенко стверджує, що педагогічну і просвітницьку діяльність М.О. Корфа можна умовно розділити на три етапи: I етап (теоретико-прикладний) – діяльність з організації початкових земських шкіл в Олександрівському повіті Катеринославської губ., написання основних праць, створення посібників та підручників для школи (1867–1872 рр.); II етап (досвідний) – перебування у Швейцарії, вивчення зарубіжного педагогічного досвіду (1872–1880 рр.); III етап (єдності теорії й практики) – просвітницька діяльність останніх років життя після повернення до рідного краю (1880–1883 рр.) [5].

Просвітницька діяльність М. Корфа пов'язана з відкриттям земських шкіл в Олександрівському повіті (нині територія Запорізької області). М. Корф започаткував однакові земські школи з трирічним навчанням – їх називали «корфівськими тримітками», бо заняття починалися пізно восени, в кінці жовтня – в листопаді, а закінчувалися на початку травня, що було пов'язано з польовими роботами, у яких діти брали участь. У земських школах працювали законовчителі (священик або дяк), учитель і помічник учителя (найчастіше це було вчительське подружжя) [4].

Педагог М. Корф скромно і самовіддано опановував зовсім нову, не визнану ще в той час роль громадського діяча у провінційній глушині, яку М. Корф називав неораною нивою в освітній галузі тодішніх Бердянського, Маріупольського, Олександрівського, Мелітопольського повітів.

Створення шкіл потребувало грошей, вчителів, підручників. Перше асигнування Олександрівського повітового земства на народну освіту складало 800 карбованців і для того, щоб їх отримати, треба було володіти красномовністю Корфа. А ще барон зумів вразити своїм ентузіазмом багатьох людей. Місцеві поміщики, жертвуючи на цю справу і свій час, і свої гроші, почали охочіше ставати опікунами шкіл. Сільські товариства, які втратили віру в користь попередньої школи, і, з недовір'ям сприйняли новий почин, незабаром почали добровільно обкладати себе шкільним податком від 15 до 45 копійок на «ревізку душу» [4].

На думку М. Корфа земський вчитель був не лише організатором навчально-виховного процесу, а найважливішим носієм наукової, світоглядної, моральної, естетичної інформації.

Значним внеском М. Корфа в розвиток освіти в запорізькому краї, де в селах розмовляли переважно українською (подекуди – болгарською), стала його робота щодо забезпечення обов'язковості початкової освіти українською мовою. Він писав: «Немає іншого виходу для малоросійської народної школи, як почати

навчання з малоросійської мови – більш зрозумілої та відповідної світовідчуттю малоросійської дитини» [1].

Просвітитель і педагог М. Корф розробив своєрідну концепцію навчання, багато положень якої мали великий вплив на наступний розвиток педагогічної науки. Разом зі всією прогресивною педагогікою другої половини XIX ст. він утверджував педагогіку як самостійну науку, зі своїм, тільки їй притаманним предметом дослідження. В його роботах простежувалися зв'язки педагогіки з іншими науками, давалось наукове вирішення таких проблем, як спадковість і виховання, взаємозв'язок загальноосвітнього і спеціального знання, методичних систем і творчого початку в учительській діяльності. М. Корф намагається суттєво змінити становище народного вчителя на селі: турбується про поліпшення умов життя освітян, розробляє цілу систему підвищення педагогічного рівня вчителів, добивається підготовки нових кадрів учителів-наставників, дбає про підвищення заробітної платні працівникам шкіл.

Барон М. Корф надавав великого значення розробці дидактичних проблем, закликаючи вивчати педагогічний досвід інших народів, запозичувати з нього найпрогресивніші ідеї, які були б прийнятними в умовах нашої країни. Педагог дуже уважно ставився до молодих учителів, захищав право жінок на вчительську діяльність.

Спираючись на ідеї Й. Песталоцці про необхідність практичного використання елементарного початкового навчання з метою всебічного сприяння розвитку здібностей дитини, вчення Д. Ушинського про виховну роль початкової освіти, М. Корф наголошував на тому, що народне училище не готує ремісників чи землеробів, а виховує людей, а тому й повинно давати не спеціальну, а загальну початкову освіту, необхідну кожній людині, на який шлях її б не кинула доля [3, с. 81].

У земських народних школах, організованих М. Корфом, було втілено передові ідеї К. Ушинського щодо змісту елементарної освіти, який вважав, що діти повинні знайомитися з навколишнім середовищем і життям народу, а основою навчання повинні стати реальні знання з історії, географії, народознавства й обов'язково – володіння рідною мовою.

До викладання навчальних предметів у народних школах було введено цілу систему методів, прийомів навчання учнів земських шкіл; особлива увага приділялася читанню, арифметиці. М. Корф розробив підручники, якими користувалися вчителі земських шкіл; наслідуючи ідеї К. Ушинського, великого значення педагог надавав наочності, функціями якої мало бути формування в учнів яскравого уявлення про конкретне мовне або математичне явище.

Як зазначають автори життєпису М. Корфа, в 1872 році в запорізькому краї уже було 100 шкіл (18 із них відійшло до Маріупольського повіту). За прикладом Олександрівського повіту земські школи відкривалися у Бердянському і Мелітопольському повітах.

Педагог М. Корф стверджував, що «справді вільним може бути лише розвинений і освічений народ, свідомий своїх прав і своєї гідності»

[4, с. 4]. Створення шкіл його за ініціативою «потребувало грошей, вчителів, підручників. Перше асигнування Олександрівського повітового земства на народну освіту складало 800 карбованців і, щоб їх отримати, треба було володіти красномовністю Корфа. А ще він зумів заразити своїм ентузіазмом багатьох людей. Місцеві поміщики, жертвуючи на цю справу і свій час, і свої гроші, почали охочіше ставати опікунами шкіл. Сільські товариства, які втратили віру в користь попередньої школи, і, з недовір'ям сприйнявши новий почин, незабаром почали добровільно обкладати себе шкільним податком від 15 до 45 копійок на ревізьку душу. Організувавши школу в селі Нескучному, М. О. Корф запрошував усіх зацікавлених осіб ознайомитись з нею. Першими прийшли місцеві селяни. Вони бачили, як і чому навчають їхніх дітей, після чого охоче погоджувалися нести витрати і на школу, і на вчителя» [4, с. 13].

Переслідуючи виховну мету і спираючись на передові погляди К. Ушинського щодо першорядності народного виховання та значущості особистого прикладу вчителя як одного з засобів морального виховання, М. Корф складав цікаві тексти для читання, які навчали жити, працювати, заохочували до пізнання. Саме такі школи, в яких не було зубріння, прихильно зустріли в народі. Крім нових книг для читання відповідно до цього змісту мали використовуватись у школі інші принципи та методи навчання, що забезпечували міцну грамотність, але перш за все – духовний, релігійний, розумовий і моральний розвиток дітей [4].

З оглядом на педагогічні ідеї К. Ушинського, зокрема на його виступи проти перевантаження дітей навчальними заняттями [6, с. 194], М. Корф розробив своєрідну концепцію навчання, багато положень якої вплинули на подальший розвиток педагогічної науки. Барон утверджував педагогіку як самостійну науку, зі своїм, тільки їй притаманним предметом дослідження. В роботах видатного земського вчителя простежувалися зв'язки педагогіки з іншими науками, давалося наукове вирішення таких проблем, як спадковість і виховання, взаємозв'язок загальноосвітнього та спеціального знання, методичних систем і творчого початку в учительській діяльності [4]. Як і К. Ушинський, М. Корф виступав за «чудову, моральну школу, що розвиває та виховує» [там само, с. 97].

З ініціативи й безпосередньої участі М. Корфа Олександрівському повіту було відкрито близько 70 земських шкіл. Педагог заснував земську школу як загальноосвітню з 3-річним терміном навчання, однокласною, де один учитель проводить заняття з усіма трьома класами: 1-го, 2-го, 3-го років навчання. Корфівські «тризимки», що являли собою класи-комплекти, продовжували функціонувати на Запоріжжі ще й у 40–60 рр. ХХ ст. [2].

В особистому листуванні з М. Корфом Костянтин Дмитрович Ушинський зазначив: «Якби Вас можна було помножити на кількість наших губерній – не кажучи вже повітів, – через 10 років Росія була б вже іншою! Але Ви і так багато робите одним своїм прикладом і Ваше ім'я пробуджує не одне сонне земство» [4, с. 109].

Розвиваючи педагогічні ідеї К. Ушинського, М. Корф започаткував і створив народну початкову школу на Катеринославщині (у сучасному запорізькому краї), піклувався про впровадження підручників та методичних рекомендацій щодо початкової освіти, застосування власних педагогічних ініціатив, забезпечення школи кваліфікованими учительськими кадрами. Барон М. Корф був найактивнішим земським діячем, який став ініціатором учительських з'їздів.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Таким чином, значний внесок М. Корфа у вітчизняну педагогіку загалом і в розвиток освіти в запорізькому краї зокрема полягає у тому, що педагог створив трирічну однокласну сільську школу, яка стала домінуючою у всіх губерніях Російської імперії; запропонував передові методи навчальної роботи; самостійно розробив кращі підручники, навчальні посібники 60-х років ХІХ ст. («Наше школьное дело», «Малютка», «Русская начальная школа»); став організатором учительських з'їздів, педагогічних курсів та обміну досвідом шкільної справи тощо. Микола Олександрович Корф – один з найяскравіших представників видатних педагогів другої половини ХІХ ст., який присвятив своє життя розвитку народної освіти, зокрема в запорізькому краї. В жорстоких умовах царського самодержавства сподвижник учительства зумів закласти фундамент науки про початкову освіту, став засновником земських шкіл на Запоріжжі – в колишньому Олександрівському повіті, який через це називали «педагогічною Меккою».

Список літератури:

1. Барон Н. А. Корф в письмах к нему разных лиц / Сост. М. Песковский. – СПб., 1895, с. 32.
2. Державний архів Запорізької області: ф. 56, оп. 1, спр. 6, арк. 97.
3. Корф Н. А. Русская начальная школа / Н. А. Корф – СПб. : Изд. Д. Е. Кожанчикова, 1870. – 363 с.
4. Кушніренко І., Жилінський В. Барон Микола Олександрович Корф. Одержимий з провінції / І. Кушніренко, В. Жилінський. – Запоріжжя: Дніпровський металург, 2010. – 221 с.
5. Лещенко Е. В. Педагогічна діяльність М.О. Корфа в контексті розвитку земств Півдня України (друга половина ХІХ століття): втореф. дис. ... канд. пед. наук / Е. В. Лещенко. – Кіровоград, 2015. – 20 с.
6. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. посіб. / Л. А. Медвідь – К. : Вікар, 2003. – 335 с.

Севоднева Е.О.

Классический приватный университет

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИСТОКИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ М. КОРФА: ПРОЕКЦИЯ НА РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В ЗАПОРОЖСКОМ КРАЕ

Аннотация

Статья посвящена проблеме развития образования в запорожском крае второй половины XIX века, освещению педагогической концепции М. Корфа и раскрытию ее значения для становления и развития народного образования в запорожском крае. Изложены научные положения о роли деятельности педагога в истории теории и практики сельской школы, в частности в Александровском уезде Екатеринославской губернии; обобщены научные подходы к изучению образовательного процесса на территории Запорожья.

Ключевые слова: истоки, запорожский край, земская школа, корфовские тризимки, народное образование, Александровск, педагогическая деятельность, становление.

Sevodneva K.O.

Classic Private University

THE HISTORICAL ORIGINS OF THE PEDAGOGICAL CONCEPT OF M. KORFF: THE PROJECTION ON THE DEVELOPMENT OF EDUCATION IN ZAPORIZHZHYA REGION

Summary

The article is devoted to the development of education in the Zaporozhye region the second half of the XIX century, the light of the pedagogical concept of M. Korff and disclosure of its meaning for the formation and development of public education in the Zaporozhye region, as set out scientific principles on the role of the educator in the history of the theory and practice of rural schools, particularly in Alexander County Ekaterinoslav province; generalises scientific approaches to the study of the educational process on the territory of Zaporozhye.

Keywords: origins, Zaporozhye region, rural school, triseme of Corf, public education, Aleksandrovsk, pedagogical activity, formation.